

Οι θολωτοί τάφοι του Αγίου Ηλία-Ιθωρίας

Πολυξένη Αλκ. Χαραλαμποπούλου - φιλόλογος

Μεσολόγγι 2010

Ο γεωγραφικός χώρος της Ελλάδας με τους μεγάλους ορεινούς όγκους και τις περιορισμένες πεδινές εκτάσεις, που διαρρέονται από μικρούς και ορμητικούς ποταμούς, με την πολυμορφία των ακτών και των νησιωτικών συμπλεγμάτων, που λειτουργούν ως γέφυρες επικοινωνίας, επηρέασε θετικά τη διαμόρφωση της ζωής. Προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλαν και οι ήπιες κλιματολογικές συνθήκες.

Οι αρχαιότερες ανθρώπινες κοινωνίες στον τόπο αυτό χρησιμοποίησαν ως πρώτη ύλη για την οργάνωσή τους το λίθο. Έτσι η περίοδος αυτή έγινε γνωστή με το συμβατικό όρο **εποχή του λίθου**. Προς το τέλος αυτής της περιόδου, της νεολιθικής, περίπου 7000 – 3000 π.Χ., ο ελληνικός χώρος έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Εδώ εντοπίστηκαν οι σπουδαιότεροι νεολιθικοί οικισμοί Σέσκλο και Διμήνι Θεσσαλίας (εικ. 1) των οποίων η οργάνωση και η εξέλιξη προσδιορίζεται από το τρίπτυχο: μόνιμη εγκατάσταση, γεωργία, κτηνοτροφία.

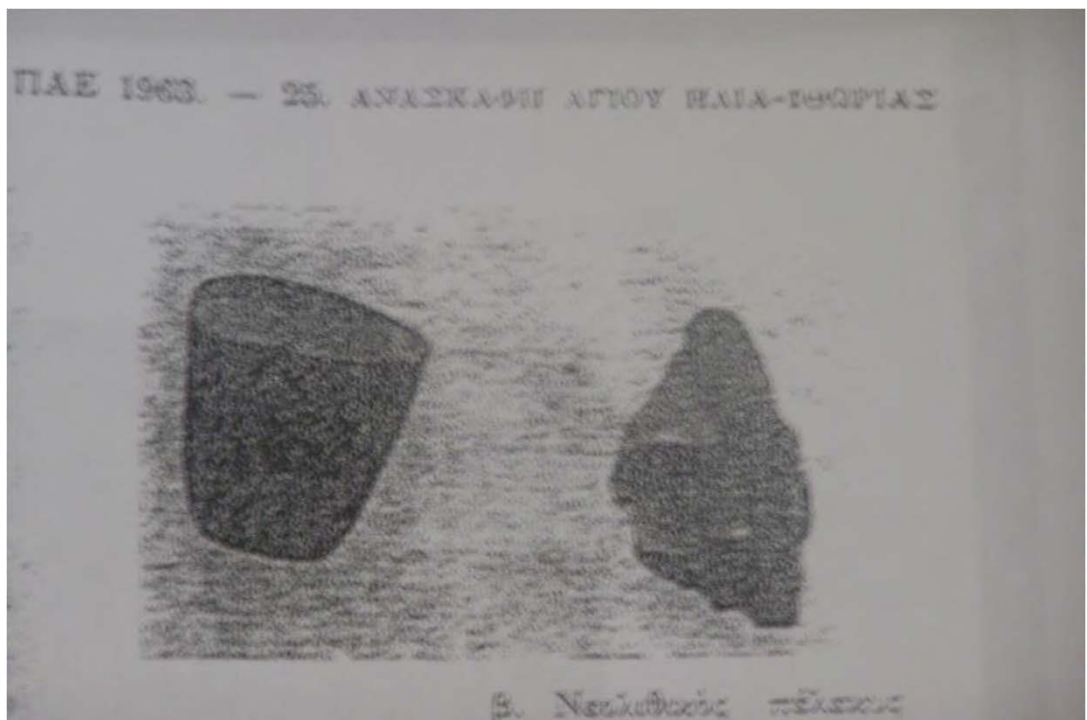
Νεολιθικά ευρήματα εντοπίστηκαν και στην περιοχή μας, στην Κόκκινη σπηλιά, σε ένα βραχοσκεπές (ρηχή σπηλιά) στη νότια πλευρά του λόφου του Αγ. Ηλία (όστρακα, πελέκεις, *εικ. 2 & 3*).



1. Αναπαράσταση της νεολιθικής ακροπόλεως του Διμηνίου



2. Κόκκινη Σπηλιά Ιθωρίας



3. Νεολιθικός πέλεκυς και βέλος από πυριτόλιθο από την Κόκκινη σπηλιά

Το 3000 π.Χ. περίπου εγκαινιάστηκε μια νέα εποχή στη ζωή των κατοίκων του Αιγαίου. Τότε για πρώτη φορά έχουμε εισαγωγή και χρήση του χαλκού. Τη μακρά αυτή περίοδο από το 3000 έως το 1100 π.Χ. οι αρχαιολόγοι ονόμασαν συμβατικά **εποχή του χαλκού**. Η έρευνα έχει διακρίνει τους ακόλουθους πολιτισμούς που αναπτύχθηκαν στην περιοχή μας: **τον πολιτισμό του ΒΑ Αιγαίου, τον κυκλαδικό, το μινωικό και τον ελλαδικό πολιτισμό.**

Στην ηπειρωτική Ελλάδα κατά την ύστερη εποχή του χαλκού (1600-1100 π.Χ.), διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε ο πρώτος μεγάλος ελληνικός πολιτισμός. Έχει ονομαστεί μυκηναϊκός γιατί το σπουδαιότερο κέντρο του ήταν «η πολύχρυσος Μυκήνη» όπως αναφέρεται στα Ομηρικά έπη, την Ιλιάδα και την Οδύσσεια (εικ. 4 – 7).

IGVC

[illegible][illegible][illegible]

Ἡ θεωρία τοῦ Wacc

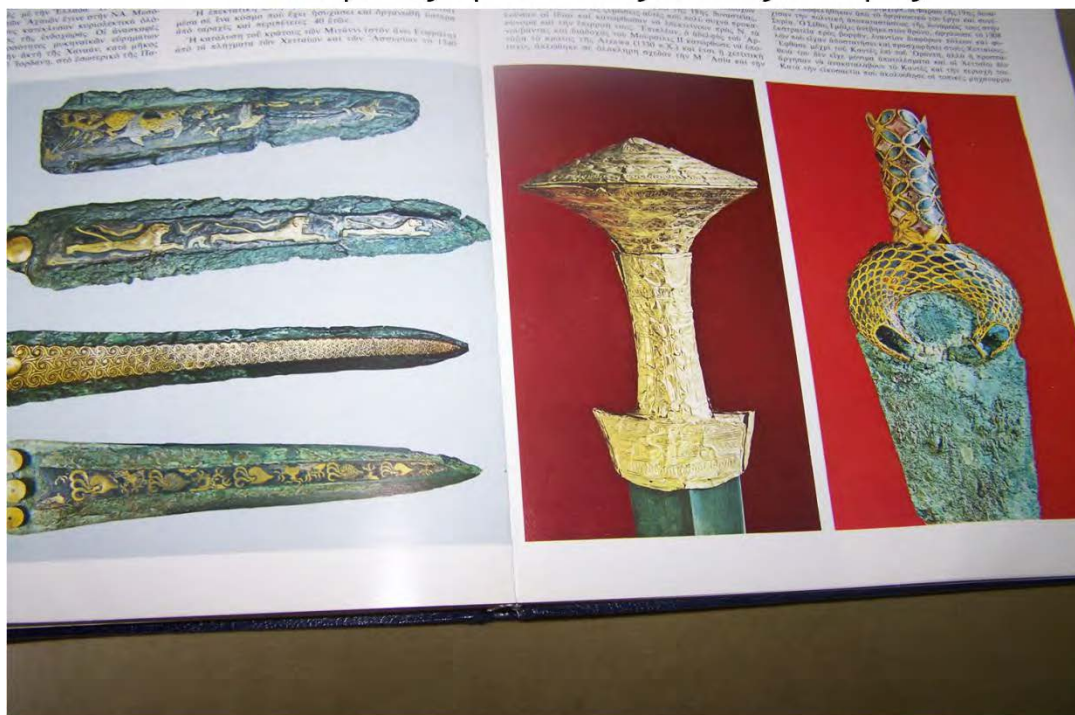
[illegible]

Κτερίσματα από βασιλικούς τάφους της αρχαιότητας. Στη σελίδα άνωταία: άκοντα: χρυσό ταχικό περιβάλει Α της Μικραίας. Στη σελίδα οχαθή ακμή κρηνηού. Έδα κλάι: χρυσό σέ σχήμα πεπρωμένου κελύφου ας τριών

5.Χρυσό δαχτυλίδι και χρυσή σφραγιστική ψήφος από τις Μυκήνες



6. Χρυσές προσωπίδες από τις Μυκήνες



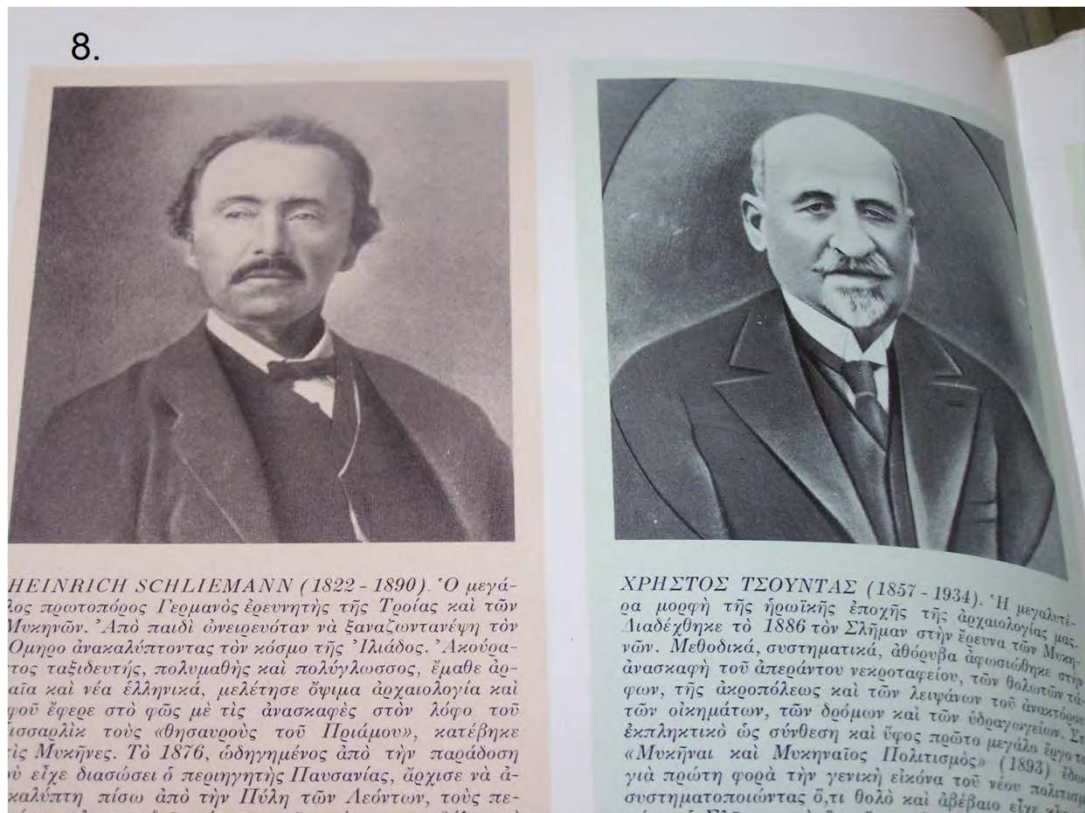
7. Τέσσερα εγχειρίδια και δύο πελώρια βασιρικά ξίφη από τις Μυκήνες

Είναι βέβαιο πλέον σήμερα ότι ελληνικά φύλα ήταν οι φορείς αυτού του πολιτισμού, που τα επιτεύγματά του ξεπέρασαν κάθε άλλο ελλαδικό προηγούμενο,

αφού ο χώρος της αναπτύξεώς του συνέπεσε με την κοιτίδα όπου θα καταστάλαζε τελειωτικά το ελληνικό έθνος. Τα ελληνικά αυτά φύλα είναι γνωστά από τις πηγές ως Αργείοι, Δαναοί, Ίωνες, Αχαιοί κτλ.

Μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα τίποτε δεν ήταν γνωστό για το μυκηναϊκό πολιτισμό. Υπήρχαν βέβαια οι πληροφορίες από τα ομηρικά έπη. Όμως οι ιστορικοί και οι ερευνητές πίστευαν ότι τα πρόσωπα και γενικότερα η εικόνα της που παρουσιάζουν τα έπη ήταν δημιουργήματα της φαντασίας του Ομήρου. Οι διηγήσεις του Ομήρου απέκτησαν ιστορική υπόσταση όταν ένας πλούσιος έμπορος, ο Ερρίκος Σλήμαν (εικ. 8), έκανε τις πρώτες ανασκαφές στις Μυκήνες (1876). Ο μύθος και το έπος έπαιρναν τη μορφή της ιστορίας. Ακούραστος ταξιδευτής, πολυμαθής και πολύγλωσσος, ο Σλήμαν έμαθε αρχαία και νέα ελληνικά, μελέτησε όψιμα αρχαιολογία και αφού έφερε στο φως με τις ανασκαφές στο λόφο του Χισσαρλίκ τους θησαυρούς του Πριάμου, κατέβηκε στις Μυκήνες, οδηγούμενος από την παράδοση που είχε διασώσει ο Πausανίας. Άσχετα από τη θησαυρομανία του, γεγονός είναι ότι ένας ολόκληρος κόσμος ανοίχτηκε τότε για την αρχαιολογία και ένας νέος πολιτισμός πρόβαλε στα έκθαμβα μάτια της οικουμένης. Το όνειρο του μεγάλου οραματιστή που ξεπήδησε μέσα από τα έπη του Ομήρου είχε

υλοποιηθεί. Την πραγμάτωση του ονείρου του συνέχισαν ο Χρίστος Τσούντας, ο Alan Wace και άλλοι.



Με την πλούσια αρχαιολογική τεκμηρίωση που διαθέτουμε σήμερα, εύκολα αποδεικνύεται η αδιάσπαστη φυλετική συνέχεια του ελληνισμού από τα μυκηναϊκά χρόνια ως τα αρχαϊκά και πέρα από αυτά, τα κλασικά και τα ελληνιστικά. Η αποκρυπτογράφηση της γραμμικής β' γραφής από τον Ventris και τον Chadwick, επικύρωσε την ελληνικότητα του μυκηναϊκού πολιτισμού και απέδειξε ότι τα σύμβολά της αποδίδουν λέξεις της ελληνικής γλώσσας, μιας πρώιμης μορφής της ελληνικής γλώσσας, αρχαιότερης από εκείνης των ομηρικών επών.

Τρεις είναι οι κύριες υποδιαιρέσεις της υστεροελλαδικής ή μυκηναϊκής εποχής:

- Πρώιμη 1600-1500 π.Χ.
- Μέση 1500-1450 π.Χ.
- Ύστερη 1450-1100 π.Χ.

Το γεωγραφικό πλαίσιο του μυκηναϊκού κόσμου είναι επίσης σαφώς καθορισμένο. Όλες σχεδόν οι ελληνικές επαρχίες δέχτηκαν τα αγαθά του πολιτισμού αυτού, που αποτελεί την πρώτη έξαρση του ελληνικού πνεύματος. Σχεδόν κάθε σημαντική αρχαία πόλη ή μεγάλο ιερό έχουν τη μυκηναϊκή προβαθμίδα τους. Αφθονότερα όμως είναι τα μνημειακά κατάλοιπα από τη Θεσσαλία και κάτω, στην Ανατολική Στερεά και κατ'εξοχήν στην Πελοπόννησο. Οι Μυκήνες, το Άργος και η Τίρυνθα στην Αργολίδα, η Πύλος στη Μεσσηνία, οι Αμύκλες στη Λακωνία, ο Ορχομενός, η Θήβα και ο Γλας στη Βοιωτία, η Αθήνα, η Ελευσίνα και ο Μαραθώνας στην Αττική, η Ιωλκός στη Θεσσαλία είναι τα σπουδαιότερα μυκηναϊκά κέντρα. Μέσα σε δύο αιώνες η εξάπλωση των μυκηναϊών στο εσωτερικό της χώρας είναι πιο έκδηλη από τους δυο προηγούμενους αιώνες, τα κέντρα τους διπλασιάζονται και φτάνουν μέχρι τα παράλια της Ακαρνανίας και της Ηπείρου.

Στην Αιτωλία η μυκηναϊκή εποχή εξακολουθεί μέχρι σήμερα να παραμένει μερικώς γνωστή, αν και τα

στοιχεία έχουν εμπλουτιστεί τα τελευταία χρόνια με νέα σημαντικά ευρήματα. Πάντως η εικόνα της Αιτωλίας που αποκομίζουμε από τα ομηρικά έπη και κυρίως από την Ιλιάδα, όπου πέντε Αιτωλικές πόλεις (Καλυδών, Πλευρών, Χαλκίδα, Πυλήνη, Ώλενος) λαμβάνουν μέρος στην εκστρατεία της Τροίας με 40 πλοία υπό τον βασιλιά Θόα, δεν αντικατοπτρίζεται στα αρχαιολογικά δεδομένα. « **Αιτωλὼν δ' ἡγεῖτο Θόας Ἀνδραῖμονος υἱός, οἱ Πλευρῶν ἐνέμοντο καὶ Ώλενον ἦδε Πυλήνην, Χαλκίδα τ' ἀγχίαλον Καλυδῶνα τε πετρήεσαν** – Ομήρου Ιλιάδα Β 638-640». Από την άλλη πλευρά, δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι η Αιτωλία του Ομήρου μπορεί να απηχεί την πραγματικότητα του 8^{ου} π.χ. αιώνα, εποχή του ποιητή. Εκτός από την κατοίκηση στην κάτω Βασιλική (Χαλκίδα), στα Χάνια της Γαυρολίμνης, τα μάλλον ισχνά στοιχεία της Καλυδώνας και της Πλευρώνας, η περιοχή στο μυχό του Αιτωλικού κόλπου αποδεικνύεται η πιο σημαντική. Κοντά στο λόφο του Αγίου Ηλία, όπου τοποθετείται η Αιτωλική πόλη Ιθωρία, έχει ερευνηθεί σημαντικό νεκροταφείο θολωτών τάφων της περιόδου 1450-1100 π.Χ. Πρόκειται για θέση ιδιαίτερης σημασίας μεταξύ της λιμνοθάλασσας του Αιτωλικού και του ποταμού Αχελώου.

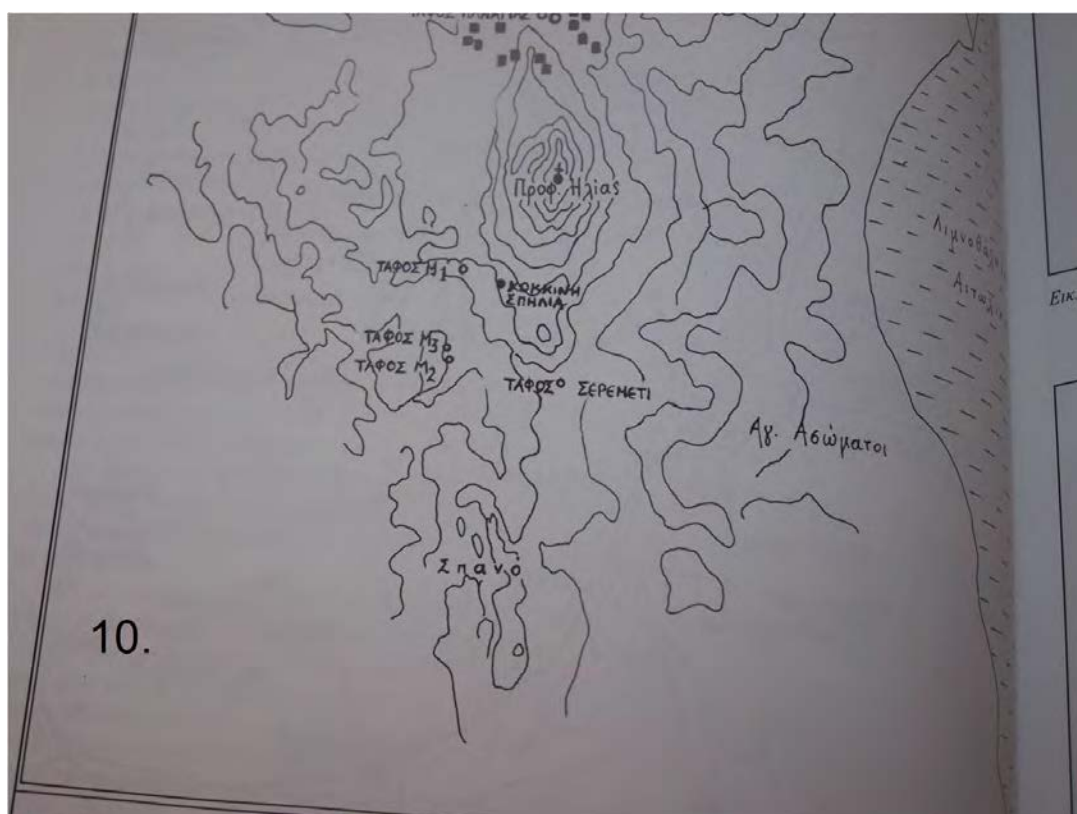
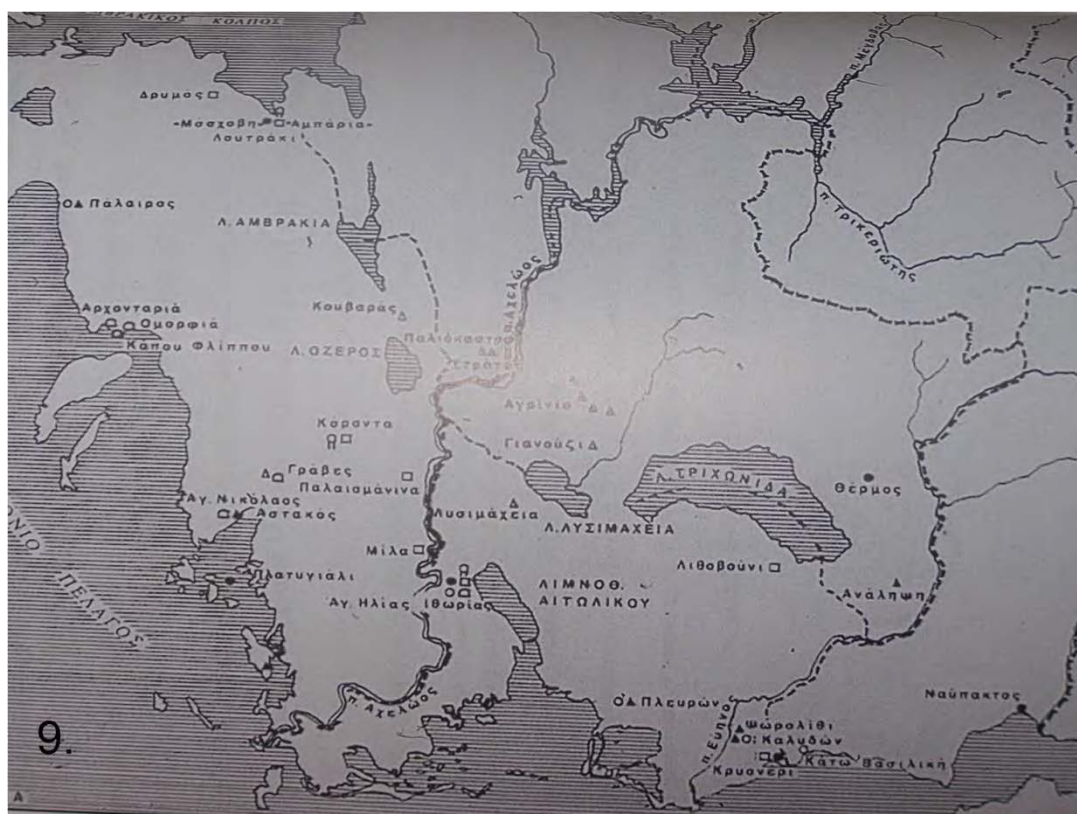
Σημαντική κατηγορία μνημείων της μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής είναι οι οχυρωμένες ακροπόλεις, τα ανάκτορα και οι ταφικές κατασκευές. Από τις ταφικές κατασκευές, **οι θολωτοί τάφοι** αποτελούν το σπουδαιότερο επίτευγμα της μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής. Πρόκειται για τους τάφους βασιλέων, δυναστών και γενικά αρχόντων και γι αυτό είναι λιγότεροι από τους τάφους της κατηγορίας των λακκοειδών ή των θαλαμοειδών με τους οποίους άλλωστε συνυπάρχουν.

Οι θολωτοί αποτελούν μια λαμπρότερη και πολυτελέστερη εξέλιξη των θαλαμοειδών. Οι θαλαμοειδείς είχαν τη μορφή μικρών υπόγειων δωματίων σκαμμένων σε πλαγίες υψωμάτων και σε αρκετό βάθος. Στους υπόγειους αυτούς θαλάμους έφτανε κανείς δια μέσου του δρόμου. Ομοίως και οι θολωτοί έχουν δρόμο, θύρα, στόμιο και θάλαμο. **Ο δρόμος, δηλ. διάδρομος**, είναι οριζόντιος ή ανεπαίσθητα επικλινής, τα τοιχώματα κάθετα, ενώ η θύρα και ο θάλαμος είναι οικοδομημένα με ογκόλιθους, άλλοτε επάνω από την επιφάνεια του εδάφους (σε αυτή την περίπτωση σκεπαζόταν από τεχνητό τύμβο) και άλλοτε σε βαθύ κυκλικό σκάμμα ανοιγμένο στην πλαγιά ενός λόφου. **Οι θόλοι** κατασκευασμένοι κατά το εκφορικό σύστημα, είναι κυκλικοί στην κάτοψη και

κυψελοειδείς στο σχήμα. Η διάμετρός τους ποικίλλει από 3,50 – 4,00 μ. των μικρότερων μεσσηνιακών τάφων, ως 14,50 μ. του θησαυρού του Ατρέως στις Μυκήνες. Το δε ύψος τους μπορεί να είναι ίσο ή μικρότερο από τη διάμετρο της κυκλικής κάτοψης του τάφου (13,20 μ. το ύψος στο θησαυρό του Ατρέως και η διάμετρος 14,50 μ.) **Η θύρα** αποτελείται από κτιστές παραστάδες που πατούν σε λίθινο κατώφλι και φέρουν ογκώδη οριζόντια υπέρθυρα. Τους 120 τόνους φτάνει το υπέρθυρο στο θησαυρό του Ατρέως (θησαυρός = θησαυροφυλάκιο, λόγω του πλούτου των κτερισμάτων που περιείχε πριν τη σύληση). Η θύρα κλείνει με κανονικά θυρόφυλλα, ενώ η πρόσοψη και τα τοιχώματα του θαλάμου φέρουν λαμπρό στολισμό και πρόσθετα διακοσμητικά στοιχεία. Κουφιστικά τρίγωνα υπάρχουν σχεδόν παντού. Δύο από τους μεγαλύτερους, του Ατρέως στις Μυκήνες, που είναι μεγαλοπρεπέστατος και ο καλύτερα διατηρημένος και του Μινύου στον Ορχομενό της Βοιωτίας, έχουν και ένα μικρό τετράγωνο πλευρικό δωμάτιο. Στο δάπεδο όλων υπάρχουν ένας ή περισσότεροι λάκκοι που χρησίμευαν ως ταφικές θήκες. Πλούσια κτερίσματα συνόδευαν το νεκρό ανάλογα της κοινωνικής του τάξης. Ελάχιστοι όμως θολωτοί τάφοι έχουν διαφύγει τη σύληση.

Τα λαμπρότερα δείγματα θολωτών τάφων ανήκουν στην τελευταία περίοδο της μυκηναϊκής ισχύος, στον 13 αι. (1300-1200 π.Χ.), όταν η οικοδομική τέχνη και η γνώση της κατεργασίας των υλικών είχε προχωρήσει πολύ.

Στην περιοχή του Αγίου Ηλία κοντά στα Σταμνά (εικ. 9) είχαν ανασκαφεί το 1963 από τον αρχαιολόγο Ευθ. Μαστροκώστα και ύστερα από υπόδειξη του εκτάκτου επιμελητή αρχαιοτήτων Χρ. Μαυρομάτη, καθηγητή της Παλαμαϊκής Σχολής Μεσολογγίου, 5 μυκηναϊκοί τάφοι, ένας θαλαμοειδής στην πλατεία του χωριού και κάτω σχεδόν από την εκκλησία της κοιμήσεως της Θεοτόκου και 4 θολωτοί, ένας στη θέση Σερεμέτι (καταχωμένος σήμερα) και 3 στη θέση Μαραθιά, που σώζονται μερικώς (εικ.10).



Για να υπάρχουν τόσοι και τέτοιου είδους τάφοι στην περιοχή (είναι γνωστό ότι θολωτοί τάφοι κτίζονταν μόνο για σημαντικούς άρχοντες), πρέπει να υπήρχε κάπου ένας οικισμός. Είναι προφανές ότι ο οικισμός αυτός και προφανώς και το τείχος (το οποίο δεν έχει βρεθεί ακόμα κάτω από το υπάρχον τείχος της κλασικής εποχής, 3^{ου} ή 4^{ου} αι. που ανήκει στην Ιθωρία αυτής της εποχής) πρέπει να ήταν πάνω στο λόφο του προφήτη Ηλία (εικ. 11), που από τη θέση του – βρίσκεται μεταξύ του Αχελώου και της θάλασσας του Αιτωλικού - ελέγχει και την εύφορη πεδιάδα, αλλά και το ίδιο το ποτάμι, το οποίο σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς ήταν πλωτό μέχρι τη Στράτο, καθώς και τους θαλάσσιους και τους χερσαίους δρόμους. Ως τη μεγαλύτερη και σπουδαιότερη οδική αρτηρία αναφέρει η Σπυριδούλα Αλεξανδροπούλου στο βιβλίο της «Νότια Αιτωλία, το οδικό δίκτυο», αυτή που διέσχιζε όλη τη νότια Αιτωλία από το Β.Δ. άκρο της στην κεντρική λεκάνη του Αχελώο, μέχρι το Ν.Α., τη Ναύπακτο. Αποτελούσε συνέχεια της μεγάλης οδού, η οποία αρχίζοντας από την Ήπειρο συνέχιζε δια της Ακαρνανίας, έφτανε στα σύνορα της Αιτωλίας και μέσω Αγγελοκάστρου - περιοχής Σταμνάς – Αιτωλικού - περιοχής Μεσολογγίου – Ευηνοχωρίου – Ευήνου – κοιλάδας Γαυρολίμνης - Παληοβούνας έφτανε στη

Ναύπακτο και προεκτεινόταν προς Ανατολάς. Παλαιότεροι μελετητές ταυτίζουν την πόλη πάνω στο λόφο του Αγίου Ηλία με την Ιθωρία των κλασικών χρόνων που κατέκαψε ο Φίλιππος Ε΄ το 219 π.Χ. Κάτω από αυτή την πόλη ο Woodhouse τοποθετεί την αρχαία Ώλενο που με τις άλλες 4 πόλεις της Αιτωλίας πήρε μέρος στην Τρωϊκή εκστρατεία.



11. Ο λόφος του Αγ. Ηλία

Οι τάφοι απλώνονται γύρω από το λόφο, προς Β, Ν και Δ της ακρόπολης. Ακρόπολη στο μυκηναϊκό κόσμο είναι η οχυρωμένη με ισχυρά κυκλώπεια τείχη περιοχή, όπου βρίσκονταν τα ανάκτορα των βασιλέων και οι

κατοικίες των πλουσίων. Στα τείχη της ακρόπολης κατέφευγαν οι υπήκοοι σε ώρα κινδύνου. Σίγουρα θα υπήρχαν και άλλοι τάφοι στην περιοχή, αλλά η πυκνή βλάστηση δυσχεραίνει τον εντοπισμό τους. Όλοι οι τάφοι είναι μικρών διαστάσεων ($\delta=3-5,27$ μ.), διασώζουν μερικώς τη θόλο και βρίσκονται σε βάθος 2 - 2,60 μ. από το σημερινό επίπεδο του εδάφους (εικ. 12 & 12^α).



12. Ο θολωτός τάφος Μ3



12α. Ο θολωτός τάφος Μ3

Υπάρχει **δρόμος-διάδρομος** (εικ. 13 & 15) που είναι επενδεδυμένος με λίθους ως ένα σημείο, με τον

ίδιο τρόπο όπως και η θόλος. Ο δρόμος είναι χαμηλός και όχι ιδιαίτερα μακρύς και είναι άγνωστο εάν και πόσο συνεχιζόταν με τις πλευρές ακάλυπτες. Το δρόμο κάλυπταν τέσσερις καλυπτήριες πλάκες από σκληρό ντόπιο υλικό, διαφορετικό από αυτό της θόλου. Για τη **θόλο** και το δρόμο χρησιμοποιούσαν άσπρο ασβεστόλιθο που ο Μαστροκώστας ονομάζει «της Κλεισούρας», αλλά οι ντόπιοι τον λένε «του Αστακού» και έχει ακόμα ωραία εμφάνιση, παρ'όλη τη διάβρωση που έχει υποστεί. Το ωραίο τακτικό κτίσιμο προκαλεί εντύπωση και σήμερα (εικ. 14 & 16). Οι ασβεστολιθικοί αυτοί λίθοι σχίζονται εύκολα, είναι μικρού μεγέθους, πλακοειδείς και σχεδόν ορθογωνισμένοι. Μεταξύ των λίθων χρησιμοποιήθηκε πηλός ως συνδετικό υλικό.



13. Ο θολωτός τάφος M2



14. Η είσοδος του τάφου M2

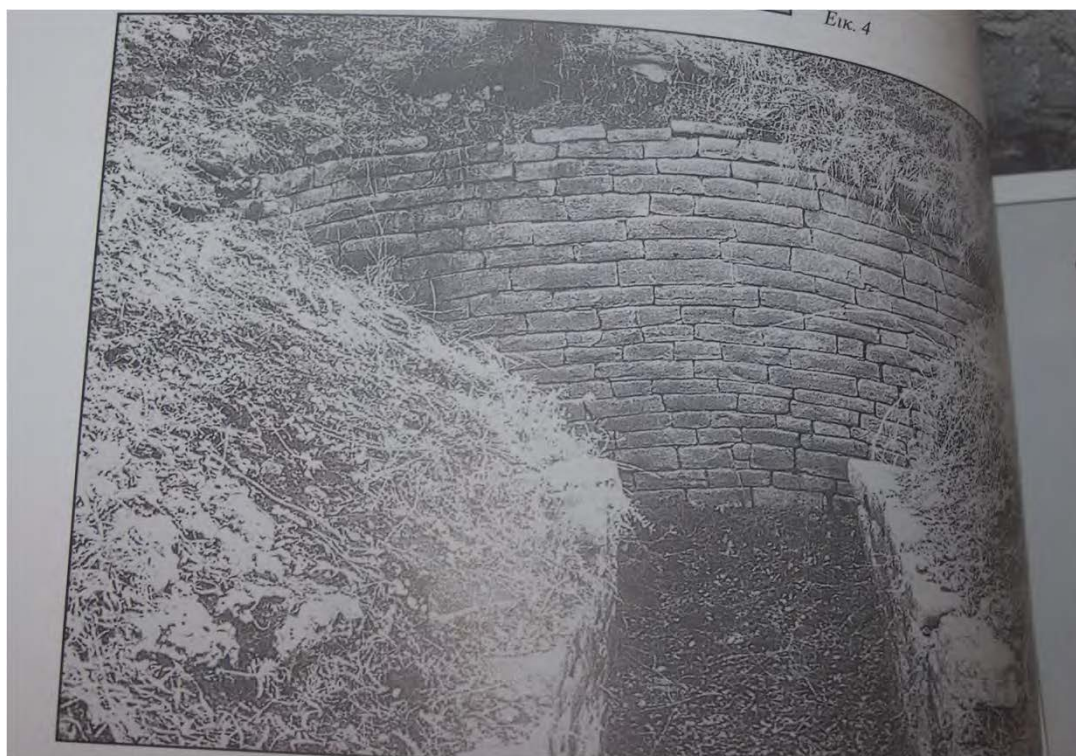


15. Ο θολωτός τάφος M1

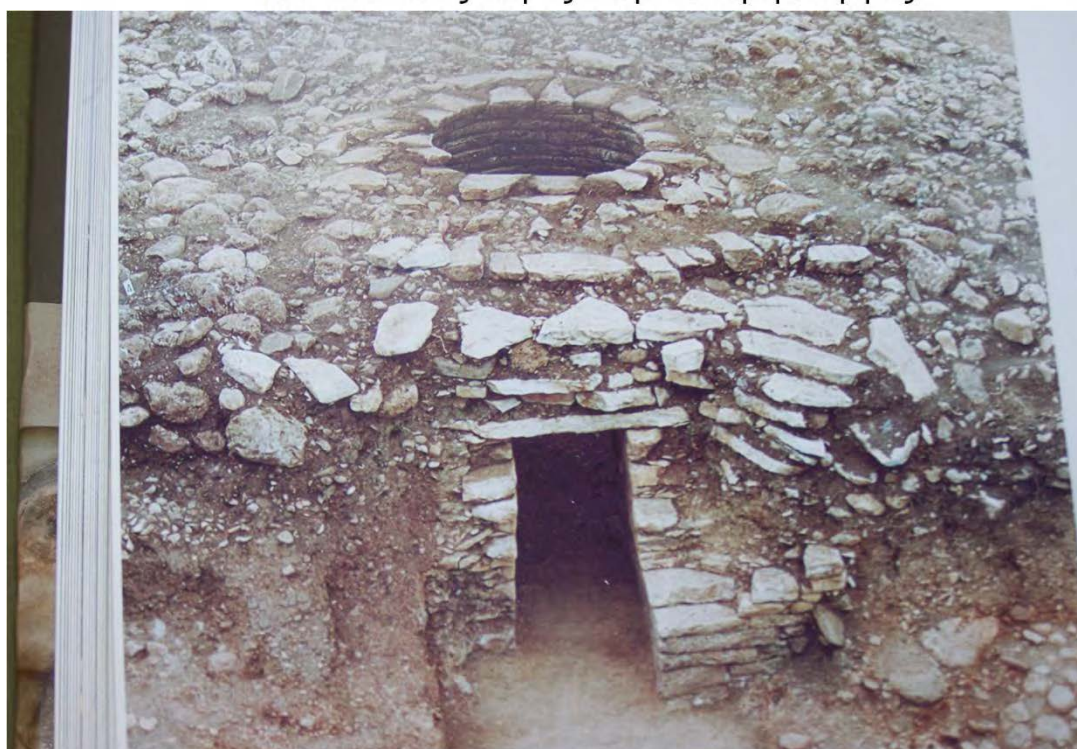


16. Εσωτερικό του θολωτού τάφου M1

Στη δυτική Ελλάδα υπάρχουν τάφοι που μοιάζουν μεταξύ τους στο μέγεθος, στα υλικά και στην επιμέλεια κατασκευής με τους τάφους στην Ιθωρία. Πρόκειται για τον τάφο της Μήλα μεταξύ Παλιομάνινας και Πενταλόφου, τον τάφο της Κίπερη (εικ. 17) κοντά στην Πάργα και τον τάφο Μόσκοβη Λουτρακίου Κατούνας (εικ. 18) που έσκαψε ο Λάζαρος Κολώνας. Το υλικό πρέπει να συνέβαλλε στην αρχιτεκτονική ομοιότητά τους, γιατί διευκόλυνε τους τεχνίτες να χρησιμοποιούν λίθους του ίδιου μεγέθους και σχήματος. Ενδεχομένως τα ίδια μετακινούμενα συνεργεία έχτιζαν αυτούς τους τάφους. Στο ερώτημα όμως ποια περιοχή προηγήθηκε στην επινότηση αυτής της επιμελημένης κατασκευής των τάφων, φαίνεται πιθανή η προτεραιότητα των αιτωλικών τάφων (εικ. 19) κρίνοντας από τη χρονολόγησή τους (ΥΕΙΙ-ΙΙΙΒ,Γ έναντι της Πάργας ΥΕΙΙΙΑ).



17. Θολωτός τάφος στην Κίπερη Πάργας



18. Θολωτός τάφος στη Μόσκοβη Λουτρακίου Κατούνας



19. Ο θολωτός τάφος M1

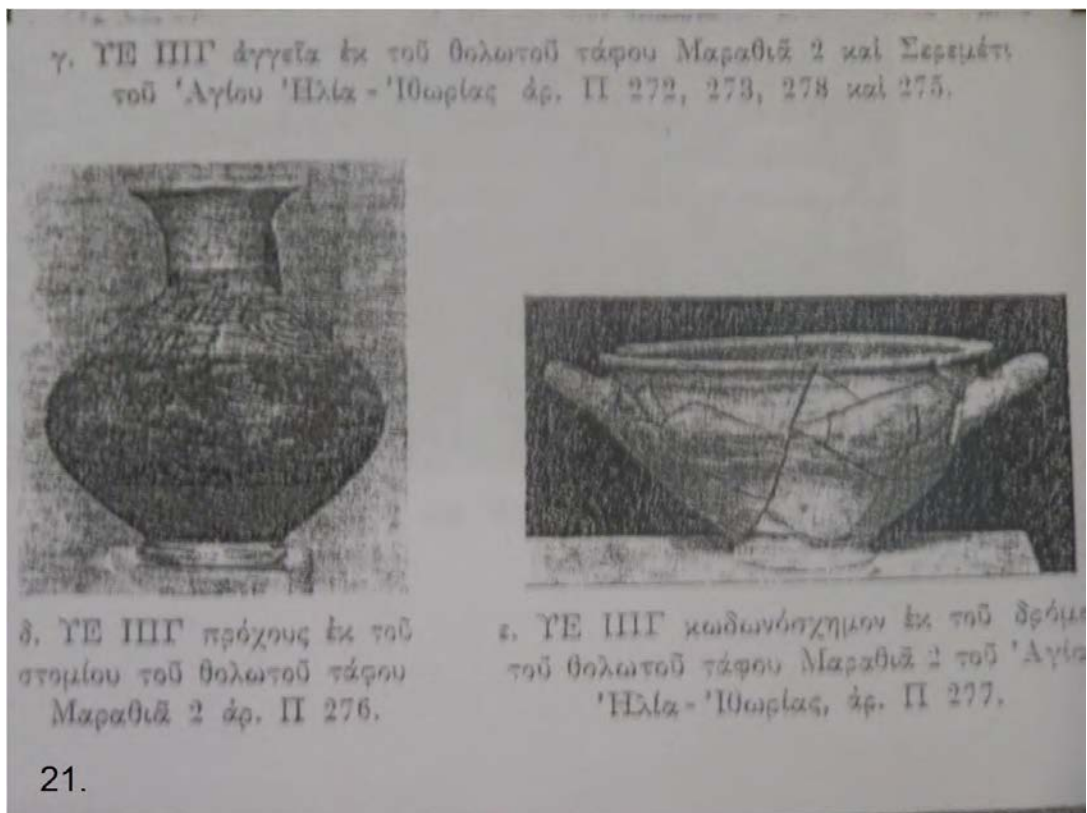
Οι τάφοι περιείχαν αρκετούς νεκρούς, είτε από πρωτογενή ταφή, είτε από ανακομιδή. Οι ταφές ήταν επιφανειακές και δεν υπήρχαν θήκες ή βόθροι, παρά τη μαρτυρία του φύλακα ότι στον τάφο M3 υπήρχε ταφική θήκη που σήμερα ελάχιστα διακρίνεται. Άλλωστε στο δάπεδο της θόλου δεν εναποτίθεντο οι νεκροί, παρά μόνο οι ανακομιδές παλαιότερων ταφών. Συγκεκριμένα ο τάφος του γενάρχη ήταν λακκοειδής, επενδεδυμένος με επιμελημένες πλάκες και σε αρκετό βάθος. Η εικόνα των ταφών διαταράσσονταν συχνά από την πτώση των λίθων της θόλου από μεγάλο ύψος κατά την καταστροφή του τάφου, οπότε υπάρχει

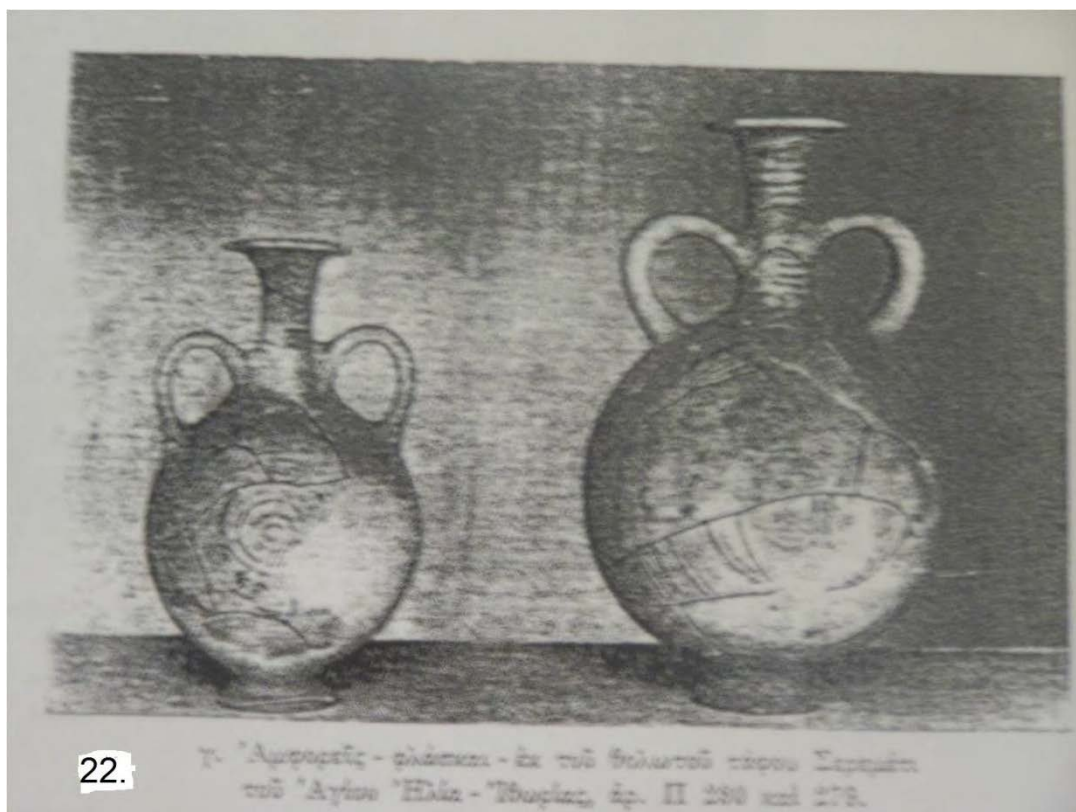
προβληματισμός μεταξύ των αρχαιολόγων ως προς τον τρόπο ταφής των νεκρών.

Παρ' όλο που οι τάφοι βρέθηκαν συλημένοι (τα κτερίσματα είχαν κλαπεί από παλαιότερες εποχές), έδωσαν ωραιότατα ευρήματα, που ευτυχώς ξέφυγαν από τους αρχαιοκάπηλους και χρονολογούνται από το 1450-1100 π.Χ. περίπου. Είναι τάφοι οικογενειακοί και χρησιμοποιήθηκαν επανειλημμένα. Υπήρχαν κεραμικά αγγεία που ανήκουν σε διαφορετικά εργαστήρια, ενός τοπικού που εντοπίστηκε κατά την διάνοιξη αγροτικού δρόμου και ενός αργολικού. Το ένα παρήγαγε αγγεία καλύτερης ποιότητας και το άλλο πρόχειρα. Τα αγγεία είναι αλάβαστρα, πρόχοι, αμφορείς, λεκανίδια, κύλικες κ.τ.λ (εικ. 20 – 22). Έχει κανείς την αίσθηση ότι οι καλλιτέχνες εδώ γνωρίζουν τα μυκηναϊκά διακοσμητικά θέματα (εικ. 23), αλλά έχουν και τη διάθεση να πρωτοτυπούν. Επίσης υπήρχαν κεραμικά ειδώλια ζώων, χάλκινα μαχαιρίδια, τεμάχια από ήλεκτρο (κεχριμπάρι) και ελεφαντόδοντο, βέλος από πυριτόλιθο, σφονδύλια κεραμικά και από στεατίτη, δόντια κάπρου από μυκηναϊκό κράνος και πολλά κοσμήματα από υαλόμαζα, φαγεντιανή, σάρδιο, ορεία κρύσταλλο (ημιπολύτιμες πέτρες χαμηλής αξίας, εικ.24).



20. Αλάβαστρα πιθανόν μυροδοχεία από το μυκηναϊκό νεκροταφείο του Αγ. Ηλία

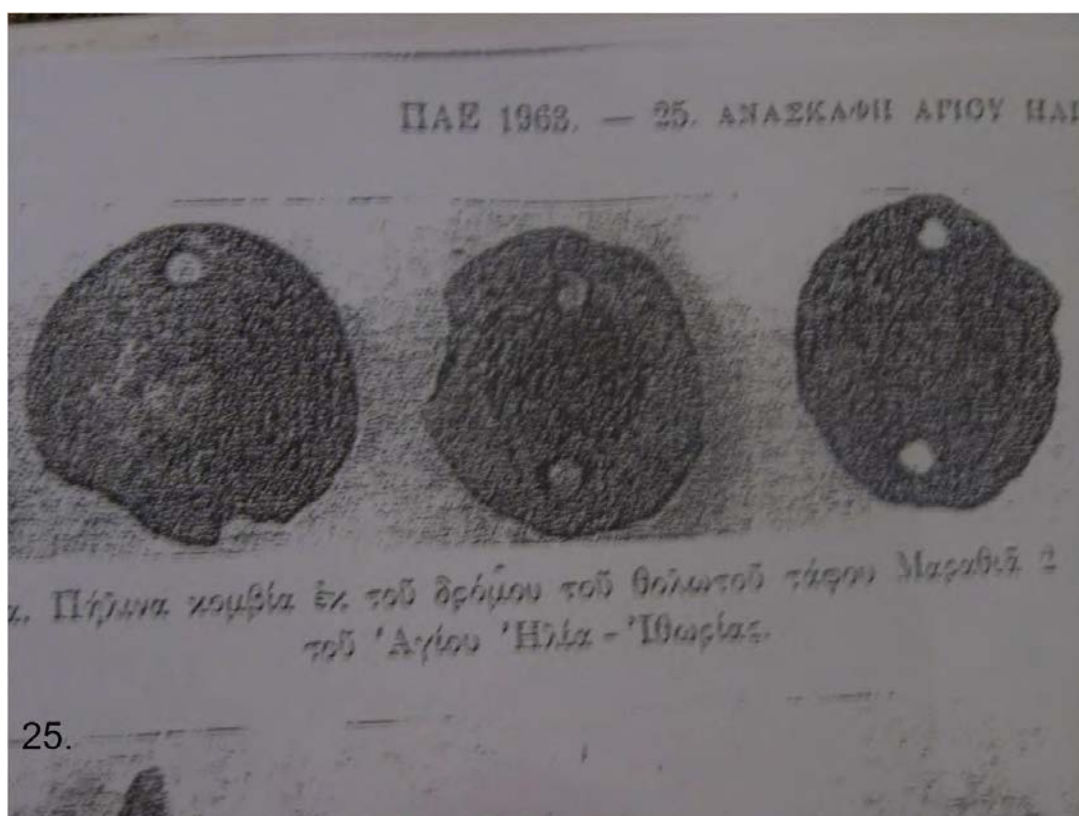


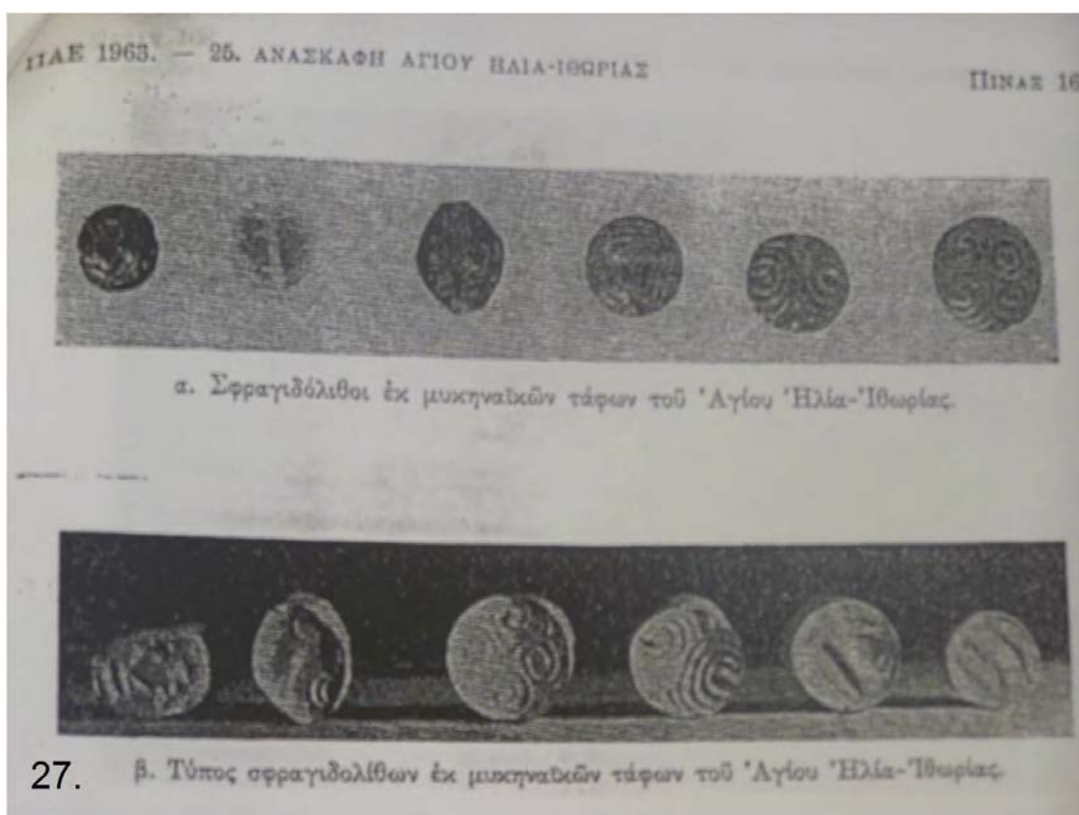


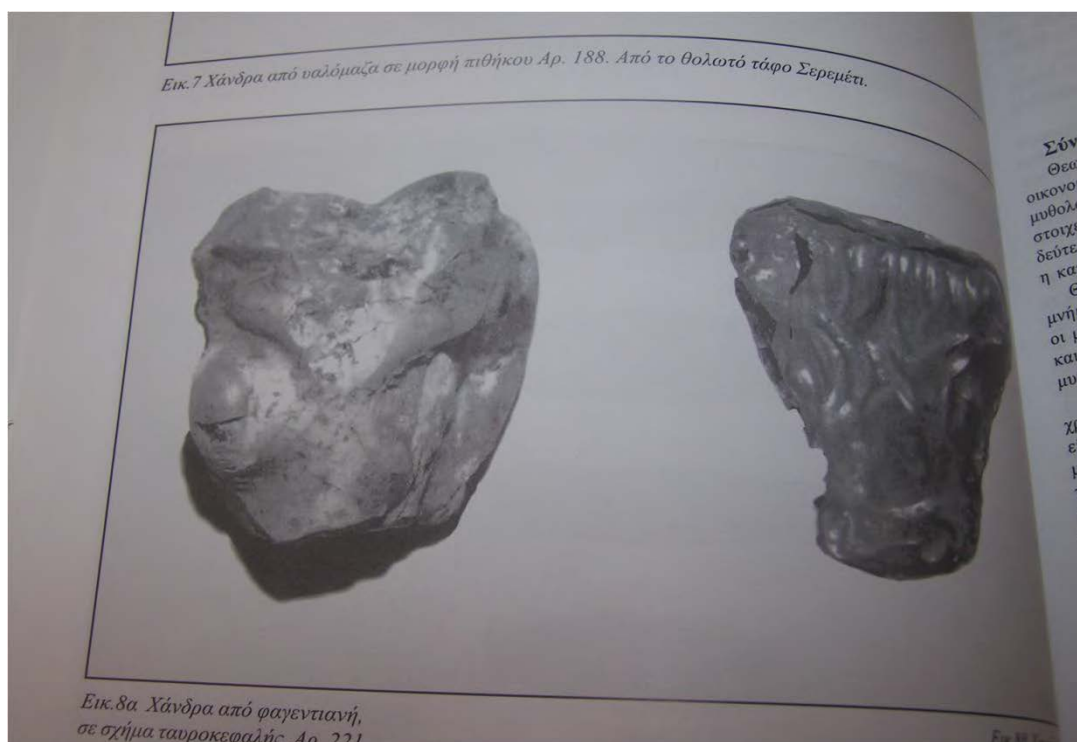


Ακόμα, οι τάφοι έδωσαν σφονδύλια, κομβία (εικ. 25), πλακίδια από υαλόμαζα, χάνδρες από χρυσό (εικ. 26) και κορναλίνη, σφραγιδόλιθους από διάφορα υλικά (εικ. 27), καθώς και δύο χάντρες από φαγεντιανή και χρυσό με μορφή ταύρου (εικ. 28). Μεταξύ αυτών και ένας σκαραβαίος (εικ. 29) με σφραγίδα του Φαραώ Αμένοφι του Γ΄(1405-1370 π.Χ.), του νέου βασιλείου της Αιγύπτου. Την ταύτιση του ονόματος του φαραώ έκανε πρώτος την εποχή της ανασκαφής ο Ν. Μπουφίδης, επιμελητής της αιγυπτιακής συλλογής του Εθνικού Αρχ. Μουσείου Αθηνών. Όπως είναι γνωστό, στην εποχή της 18^{ης} δυναστείας (1552-1347 π.Χ.) και ειδικά το 14 αι. οι σχέσεις μεταξύ Μυκηναίων και

Αιγυπτίων ήταν αρκετά συχνές. Υπήρχε και άλλος λίθος κορνεάλης σε σχήμα σκαραβαίου, αλλά δυστυχώς χάθηκε και μόνο ένα απλό σχέδιο υπάρχει στα χαρτιά του Μαστροκώστα.







28. Χάντρες από φαγεντιανή και χρυσό



29.

Ο σκααραβαίος ήταν ένα πολύ αγαπητό φυλαχτό για τους Αιγυπτίους. Αρχικά εθεωρείτο προσωποποίηση του θεού-δημιουργού και σε όλες τις εποχές ήταν σύμβολο αναγέννησης. Τοποθετούσαν συχνά σκααραβαίους μέσα στους τάφους, μάλιστα την αρχαϊκή εποχή (750-480 π.Χ.) έβαζαν το ίδιο το ζώακι

μέσα στα ρούχα του νεκρού. Στη συνέχεια έφτιαχναν σκαραβαίους από άπειρες πολύτιμες πέτρες. Από κορναλίνη όμως συνήθιζαν να κατασκευάζουν σκαραβαίους την εποχή της 18^{ης} δυναστείας ως κεντρικό μοτίβο σε πολυτελή κοσμήματα.

Υπάρχει ακόμα μια περίπτωση κυλινδρική χάντρα από υαλόμαχα με μορφή πιθήκου (εικ. 30). Είναι ένας μπαμπούνος καθιστός με ακουμπισμένους τους αγκώνες στα γόνατα. Ο μπαμπούνος για τους Αιγυπτίους έχει, εκτός από πολλές άλλες και μια συμβολική σημασία, ως φύλακας του κάτω κόσμου. Υπάρχουν δηλ. τρία αιγυπτιακά αντικείμενα στους τάφους του Αγίου Ηλία της ίδιας περίπτωσης εποχής.



Αναπάντητο παραμένει το ερώτημα για την προέλευση των μετάλλων. Μικρή είναι η πιθανότητα να υπήρχε χαλκός στη Δ. Ελλάδα. Από πού λοιπόν τον προμηθεύονταν; Από τη Λοκρίδα, τη Θεσσαλία, το Λαύριο ή την Κύπρο; Το τεμάχιο ήλεκτρου αν και μικρό, είναι πολύ σημαντικό εύρημα. Έχει επισημανθεί από τους αρχαιολόγους η σπουδαιότητα του Αγίου Ηλία ως ενδιαμέσου σταθμού για το εμπόριο του ήλεκτρου από το βορρά και προς το βορρά για τοπική χρήση.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ. Παρ' όλο που η μελέτη δεν έχει ολοκληρωθεί (π.χ. για το σκελετικό υλικό που ασχολείται η κ. Τίνα Μαυρουδή ή την ανάλυση των πετρωμάτων των τάφων από το ΙΓΜΕ Πρέβεζας), είναι φανερό ότι ο Άγιος Ηλίας πρέπει να ήταν ένα πολύ σημαντικό μυκηναϊκό κέντρο. Οι τόσο επιμελημένα κτισμένοι θολωτοί τάφοι και ο θαλαμωτός της Παναγιάς με τα πλουσιότατα ευρήματα χρησιμοποιήθηκαν συνέχεια για 200-300 χρόνια. Σίγουρα θα ανήκαν στα μυκηναϊκά γένη που διοικούσαν αυτή την περιοχή και μάλιστα διατήρησαν την εξουσία τους για αρκετά μακρύ χρονικό διάστημα.

Τα ευρήματα αποδεικνύουν ότι οι Μυκηναίοι αυτοί ηγεμόνες είχαν επικοινωνία, άρα έκαναν εμπόριο με την Αργολίδα (κεραμική), με το Βορρά (ήλεκτρο, μέταλλα), με τις χώρες της Συροπαλαιστινιακής ακτής

(ελεφαντόδοντο και πολύτιμες πέτρες), ίσως με την Κύπρο (χαλκό) και τέλος με την Αίγυπτο, είτε απ' ευθείας είτε μέσω Κρήτης, όπως αποδεικνύουν τα τρία ευρήματα που αναφέραμε παραπάνω. Είχαν δηλ. επικοινωνία με όλο το γνωστό τότε κόσμο. Μάλιστα με την Ουγκαρίτ οι μυκηναίοι είχαν στενές εμπορικές σχέσεις, όπως τουλάχιστον αποδεικνύουν οι ανασκαφές που έφεραν στην επιφάνεια μια μυκηναϊκή παροικία που λειτούργησε μάλλον σαν εμπορικός σταθμός (εικ. 31).



Ύστερα απ' όλα αυτά είναι φανερό ότι ο μυκηναϊκός πολιτισμός άνθησε και στην περιοχή μας όπως και στις άλλες περιοχές της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδος 1500 χρόνια π.Χ. Έτσι λοιπόν καταρρίπτεται η θεωρία που επικρατούσε από τα παλιά χρόνια ως τα τελευταία ότι η Αιτωλ/νία καθυστέρουσε πολιτιστικά και ότι παρέμενε απομονωμένη από τους άλλους Έλληνες. Οι ανασκαφικές έρευνες της ΚΣΤ εφορείας το επιβεβαιώνουν συνεχώς (εικ. 32).



• ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μαστροκώστας Ευθ., Ανασκαφή Αγίου Ηλίας-Ιθωρίας, ΠΑΕ 1963
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Α, Εκδοτική Αθηνών, σελ. 234-307
- Σταυροπούλου-Γάτση Μαρία, Αιτωλία Ύπό τον Εύηνο έως τον Αχελώο και το Παναιτωλικό. Από τα Βαρδούσια έως το Μόρνο, σελ. 398-407 και 414-418, Αρχαιολογία Εύβοια και Στερεά Ελλάδα, εκδόσεις Μέλισσα.
- Παπαδοπούλου Ευαγ., Τοπικές ιδιορρυθμίες και επείσακτα στοιχεία στην Αιτωλ/νία κατά την ύστερη εποχή του χαλκού ,Β΄ Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συνέδριο για την Αιτωλ/νία, Αγρίνιο 2002, πρακτικά τ. Α
- Παπαδόπουλου Ι. Θανάση- Κοντορλή – Παπαδοπούλου Σπ. Η Αιτωλ/νία στα πλαίσια της Μυκηναϊκής κοινής της Δ. Ελλάδας ό.π.ε.
- Σιώρη Ιλεάνα. Οι Μυκηναϊκοί τάφοι του Αγίου Ηλίας Ιθωρίας ό. π. ε.
- Δάκαρης Σ.Ι, Μυκηναϊκός θολωτός τάφος πλησίον της Πάργας, ΠΑΕ 1960 σελ. 123-127, πιν. 93

- Κολώνας Λάζαρος, Μόσχοβη Λουτρακίου
Κατούνας, Α.Δ 45(1990)ΒΙ Χρονικά 140-
141,πιν.63